

СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

Дмитренко К. А.

У статті проаналізовано сутність професійної комунікації у педагогічній освіті, визначено поняття "комунікація" та "професійна комунікація". Автором проведено аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми комунікації у педагогічній освіті з метою удосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і досягнення ними професіоналізму.

Ключові слова: спілкування, педагогічне спілкування, професіоналізм спілкування.

В статье проанализировано сущность профессиональной коммуникации в педагогическом образовании, определены понятия "коммуникация" и "профессиональная коммуникация". Автором проведен анализ последних исследований и публикаций по проблеме коммуникации в педагогическом образовании с целью совершенствования профессиональной подготовки будущих социальных педагогов и достижения ими профессионализма.

Ключевые слова: общение, педагогическое общение, профессионализм общения.

The article offers analysis of the essence of professional communication in pedagogical education and definitions of the concepts "communication" and "professional communication". The author analyzes recent research and publications on communication problems in teacher education with the aim of improving professional training of future social workers and facilitating their achievement of professionalism.

Key words: communication, pedagogical communication, professional communication.

Постановка проблеми. Глибокі соціальні й економічні зрушення, що відбуваються на межі третього тисячоліття в Україні, спонукають до реформування системи освіти, яка має сприяти утвердженню людини як найвищої соціальної цінності. Лише компетентна, самостійна і відповідальна, з чіткими громадянськими позиціями індивідуальність, тобто вихована людина здатна до оновлення суспільства, забезпечення державності України, розвитку її економіки та культури.

У сучасній зарубіжній та вітчизняній науковій літературі відбувається активний дискурс онтологічних засад розвитку особистості, методологічних засад педагогіки та освіти в цілому. Складність, багатоаспектність явища професійної комунікації у педагогічній освіті, неоднозначність підходів до розуміння її сутності та змісту вимагають попереднього визначення методологічних основ дослідження, які виступають свого роду "методологічним проектом".

Питання ефективності обміну інформацією (комунікації) упродовж віків вважалися фундаментальними, такими, що хвилювали людство. Перші дотики до проблематики людської комунікації знаходимо у творах видатних філософів і мислителів Стародавньої Греції й Стародавнього Риму та багатьох інших. Саме вони заклали основи риторики й герменевтики, культури передачі інформації та її обміну, що дозволило сучасним ученим простежити еволюцію пошуку найефективніших засобів організації процесу комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психологічній і соціологічній літературі спілкування і комунікація розглядаються як пересічні, але несинонімічні поняття. Тут термін "комунікація", що з'явився в науковій літературі на початку ХХ ст., використовується для позначення засобів зв'язку будь-яких об'єктів матеріального й духовного світу, процесу передачі інформації від людини до людини, а також передачі й обміну інформацією в суспільстві з метою впливу на соціальні процеси. Спілкування ж розглядається як міжособистісна взаємодія людей під час обміну інформацією пізнавального або афективно-оцінного характеру. Серед основних функцій спілкування також виділяються контактна, метою якої є задоволення потреби людини в контакті з оточуючими, і впливова, що проявляється в постійному прагненні людини певним чином впливати на партнера. Таким чином спілкування означає вплив, обмін думками, поглядами, впливами, а також узгодження або конфлікт.

Російські дослідники теорії комунікації (Г. Андрєєва, А. Брудний, Л. Виготський, В. Вишняков, Н. Єрастов, В. Іванов, М. Каган, О. Леонтьєв, А. Соколов), зарубіжні (М. Балдеггер, Л. Баркер, Р. Дафт, Г. Ласуелл, М. Мескон, О. Хольсті, Р. Якобсон) та вітчизняні (В. Буряк, В. Вишняков, М. Громкова, М. Молоканов, Л. Ситниченко) дослідники теорії комунікації акцентували увагу на моделюванні процесу обміну інформацією, визначивши його складники, особливості організації й управління, обґрунтувавши закономірності та принципи, яких має дотримуватися людина в процесі комунікації.

Мета статті – проаналізувати сутність професійної комунікації у педагогічній освіті; дати визначення поняттям "комунікація" та "професійна комунікація".

Виклад основного матеріалу. Комунікація (від лат. communico – робити спільним: ділитися, наділяти, обмінюватися, радитися, повідомляти, спілкуватися, приєднувати, зв'язувати, з'єднувати, брати участь) – це процес та стан взаємодії людини з внутрішнім і зовнішнім світами, на основі яких "Я" усвідомлює себе, відкриває та актуалізує свою онтологічну, аксіологічну та телеологічну "замість" через

знаходження й визначення себе в "іншому". "Іншим" може бути "Я", "Ти", "Воно", "Ми". "Інші" об'єктивуються в людях, природі, суспільстві, культурі, космосі, божестві, тексті, комп'ютері та ін.

Найчастіше категорія "комунікація" ототожнюється з категорією "спілкування". Нероздільність цих понять простежується і в мовах інших народів. Так, переклад з багатьох інших мов поняття "communication" означає спілкування. Але деякі вчені дотримуються протилежної точки зору щодо співвідношення вищезазначених категорій. Так, початок розмежування понять спілкування та комунікації належить Є. Жаркову. На його думку, "комунікація відноситься до галузі передачі й прийому інформації, спілкування – до процесів самоорганізації. Будь-яка комунікація є спілкуванням, але не кожне спілкування – комунікацією, тобто існує низка ситуацій, коли спілкування індивідів проходить без комунікативних зв'язків. Тоді цей процес є простою психічною діяльністю, спрямованою саму на себе" [1, с. 4–11].

Науковець Л. Баркер визначає поняття "комунікація", як "процес взаємопов'язаних елементів, що працюють разом, аби досягти необхідного результату або мети" [5, с. 57–65].

А. Соколов притримується такого визначення – "опосередковану й доцільну взаємодію двох суб'єктів" [7, с. 24–25].

У педагогічному словнику С. Гончаренка поняття комунікації сформульоване як "риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість. Формується в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі" [5, с. 174].

Аналізуючи наявні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів, можна виділити як окремий напрям їх підготовки до професійної комунікативної діяльності, що розглядається науковцями під різним кутом зору: як компонент педагогічної (С. Амеліна, В. Гринова, Л. Зазуліна, Т. Іванова), комунікативної (Ю. Пасов, І. Тимченко), мовленнєвої культури (О. Гоголь, В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький, В. Кочетова, В. Пасинок, О. Штепа), педагогічної майстерності (В. Абрамян, Н. Барахтян, О. Горська, Л. Загородня, Р. Короткова, Л. Рувинський); комунікативної компетентності (С. Макаренко, Г. Трофімова), комунікативного потенціалу (Л. Орбан-Лембрик, С. Терещук); як основа педагогічної взаємодії, встановлення професійних відносин (Г. Балл, І. Гапійчук, О. Грейліх, Я. Коломинський, Л. Кондрашова, Г. Микитюк, І. Шитова, Є. Юрківський тощо).

Існує точка зору, що базовою категорією є комунікація, яка відбувається між людьми у формі спілкування як обміну знаковими повідомленнями. Але є й протилежне трактування співвідношення понять "спілкування" і "комунікація", у якому основною категорією вважається спілкування, а в структурі останнього виділяються комунікація (обмін інформацією), інтеракція (організація взаємодії і впливу), перцепція (почуттєве сприйняття як основа взаєморозуміння). При цьому комунікація виступає посередником між індивідуальною і суспільно значущою інформацією. Так, в обох випадках, незважаючи на зовнішні розходження, основна увага приділяється механізму, який переводить індивідуальний процес передачі й сприйняття інформації в соціально значущий процес персонального й масового впливу.

Таким чином, поняття "спілкування" і "комунікація" мають як загальні, так і відмінні ознаки. Загальними є їхня співвіднесеність із процесами обміну й передачі інформації, зв'язок з мовою як засобом передачі інформації. Відмінні ознаки обумовлені розходженням в обсязі змісту цих понять. Це пов'язане з тим, що вони використовуються в різних науках, які на перший план висувають різні аспекти цих понять. За спілкуванням в основному закріплюються характеристики міжособистісної взаємодії, а за комунікацією – додаткове значення – інформаційний обмін у суспільстві. На цій підставі спілкування являє собою соціально обумовлений процес обміну думками й почуттями між людьми в різних сферах їх пізнавально-трудою й творчої діяльності, що реалізується головним чином за допомогою вербальних засобів комунікації.

Для функціонально-рольового (формального) спілкування характерна взаємодія індивідів не тільки як особистостей, а, насамперед, як носіїв певних функцій. До формального відноситься професійне спілкування, яке відрізняється від міжособистісного тим, що в його процесі ставляться мета й конкретні завдання, які вимагають певного рішення.

Професійно-педагогічна комунікація як специфічний процес взаємообміну інформацією у системах "людина – людина", "людина – комп'ютер", "людина – комп'ютер – людина" є засобом здійснення професійної діяльності вчителя, майстерність якого має ґрунтуватись, з одного боку, на спеціальних професійних знаннях та різнобічних фахових умінях, а з іншого – на вмінні здійснювати взаємообмін інформацією з учнями, батьками, колегами, адміністрацією, працівниками освіти тощо, досягаючи взаєморозуміння. Успішність її реалізації забезпечує компетентність у здійсненні комунікації – інтегральне особистісне утворення, що поєднує усвідомлене розуміння вчителем цінності комунікативної діяльності, теоретичну і практичну готовність до її кваліфікованого виконання.

Професійно-педагогічна комунікація є основною формою педагогічного процесу, продуктивність якого обумовлюється цілями й цінностями спілкування, прийнятими всіма його суб'єктами за норму індивідуальної поведінки. Розгортається вона у процесі спільної комунікативної діяльності людей (суб'єкт-суб'єктної взаємодії), опосередкованій взаємообміном інформацією, за якої кожен з його учасників засвоює загальнолюдський досвід, суспільні, педагогічні, комунікативні, моральні та інші цінності, знання і способи комунікативної діяльності, виявляє, розкриває і розвиває власні психічні якості, формується як особистість і як суб'єкт комунікації. У цьому сенсі комунікація, комунікативна діяльність є важливими чинниками психічного розвитку людини.

Професійно-педагогічна комунікація – система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин.

Нова концепція освіти і виховання у вищій школі вимагає удосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і досягнення ними професіоналізму.

Професіоналізм спілкування – це готовність і уміння використовувати системні знання у взаємодії зі студентами, викладачами, на педагогічній практиці.

Педагогічне спілкування – особливий вид творчості. У професійному спілкуванні майбутніх соціальних педагогів можна виділити два взаємопов'язаних компоненти:

1. По-перше, це загальні принципи (основа) спілкування, що закладаються самим характером суспільного ладу, наслідуванням цінностей минулого, в яких реалізується педагогічна діяльність педагога, єдина мета і завдання навчання і виховання.

2. По-друге, його індивідуальні принципи (основа) спілкування, громадянська позиція, стиль спілкування – сукупність конкретних прийомів і засобів, які викладач доцільно, залежно від конкретних умов і можливостей навчання і виховання реалізує у своїй діяльності на основі власних знань, професійного досвіду, здібностей і умінь.

Отже, в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу головним засобом передачі культури, духовних цінностей є неповторна індивідуальність викладача як носія культури і суб'єкта міжособистісних стосунків з унікальною особистістю студента, яка постійно змінюється і збагачується. Оскільки об'єктом педагогічної діяльності є особистість, то вона будується за законами спілкування. Антуан де Сент-Екзюпері називав спілкування найбільшою розкішшю на світі, але для соціального педагога спілкування – це професійний обов'язок. Через комунікативну культуру соціального педагога віддзеркалюються його професійні цілі, мотиви, знання, уміння, якості, здібності, ставлення, тобто педагогічна культура є феноменом вияву соціального педагога власного "Я" у професійно-педагогічній діяльності.

Висновки. Професійна комунікація в освіті – це складний, багатоплановий процес установалення й розвитку професійних і ділових контактів між суб'єктами освіти; взаємодія цих суб'єктів, що здійснюється знаковими засобами, породжується потребами в спільній діяльності й містить у собі обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої людини, вплив на неї з метою зміни в її стані, поведженні тощо.

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2002. – 576 с.
2. Волкова Н. П. Педагогічні комунікації : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – Д. : РВВ ДНУ, 2002. – 92 с.
3. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика : монографія / Н. П. Волкова. – Д. : Вид-во ДНУ, 2005. – 304 с.
4. Волкова Н. П. Сутність, види, функції педагогічної комунікації / Н. П. Волкова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / ред. Т. І. Сущенко та ін. – К. : Запоріжжя, 2002. – Вип. 23. – С. 30–33.
5. Мусатов С. О. Педагогічна комунікація: психологічні витоки та особливості / С. О. Мусатов // Особисті освітні потреби в системі післядипломної педагогічної освіти: науково-методичний збірник / за ред. М. М. Заброцького. – Житомир-Київ : ЖОІППО, 2005. – 196 с.
6. Рыданова И. И. Основы педагогики общения / И. И. Рыданова. – Мн., 1989. – 279 с.
7. Черних О. В. Освіта як комунікативний процес / О. В. Черних. – К. : ТОВ "Поліграфконсалтінг", 2004. – 40 с.